

АЛЕКСАНДАР САША ГАЈИЋ
Институт за европске студије
Београд

УДК 316.334.3:497.11(4-7+4-5)

Оригиналан научни рад

Примљен: 20.05.2015

Одобен: 29.05.2015

ИЗМЕЂУ ЕВРОАТЛАНТИЗМА И ЕВРОАЗИЈСТВА – ПОЛОЖАЈ САВРЕМЕНЕ СРБИЈЕ*

Сажетак: Рад проучава низ слојева у односима савремене Србије према два различита и фундаментално супротстављена геополитичка концепта те њиховим институционалним изразима и интеграционих аранжманима – евроатлантизму и евроазијству. Полазећи од класичног геополитичког положаја Србије и Балкана, у раду се анализира савремена геополитичка ситуација на крају 20. и почетку 21. века. Затим се посматра како духовно-историјски вертикала српског народа и њено вредносно, културно-идентитетски наслеђе кореспондирају са савременим евроатлантским и евроазијским идејама и (гео)политичким плановима, те колико су ове опције утицајне на српском геополитичком простору и из којих разлога. На крају се у овом контексту гледају и могући институционални оквири геополитичке сарадње те „унутрашња“ сложеност евроазијства и евроатлантизма, и у том светлу се сагледавају перспективе које пружају евроатлантизам и евроазијство на овим просторима.

Кључне речи: геополитика, Балкан, Римланд, атлантизам, евроазијство

Да би се колико год је то могуће целовитије одредила савремена позиција Србије према два дубоко различита и међусобно крајње супротстављена геополитичка и идејна концепта те њиховим институционалним изразима и интеграционим аранжманима у оквиру којих су данас, мање или више, смештени сви најзначајнији утицаји на српски простор – евроатлантизму и евроазијству - потребно је извршити темељно, компаративно истраживање више нивоа њихових међусобних односа. Као прво, потребно је уочити духовно-историјски вертикалу српског народа из које је настала и опстајала српска држава на балканској геополитичкој ветрометини кроз векове, те како њен вредносни, историјско-идентитетски „багаж“ кореспондира са савременим евроатлантским и евроазијским идејама и (гео)политичким плановима. Као друго, потребно је утврдити да ли су и у ком степену ове две идејне концепције и

* Овај рад је настао у оквиру пројекта 179014 кога финансира Министарство за науку и просвету Р. Србије.

геополитичке опције хомогене, то јест колико их доследно следе разне државе, а нарочито геополитички субјекти историјски дуготрајно и значајно присутни на Балкану, односно српским земљама.

Такође, потребно је уочити промене у историјско-идентитетској динамици не само у прошлим временима, већ и код савремених Срба и српске државе те видети колики је, између осталог, утицај савремених евроатланских и евроазијских идеја на смер и интензитет ових промена, као и правац ка којим га оне, у духовно-културном и светско-историјском (укључујући ту и геополитички) смислу - воде. У оквиру тога, веома је важно утврдити степен утицаја кога на политички, медијски и културни живот у Србији врше евроатлантистичке и евроазијске идеје, односно како се - на који начин и у ком степену - оне „примају“ на српско тле.

Предуслов да се све ово уочи је да се преиспита класични геополитички положај Србије и Балкана као дела југоисточне Европе, а затим и да се пажљиво анализира савремена геополитичка ситуација у којој се Србија нашла на крају 20. и почетком 21. века. Тек када се узме у обзир савремена геополитичка и геостратешка ситуација, могу се сагледати и перспективе које пружају евроатлантизам и евроазијство као две супростављене идејне и геополитичке опције, односно закључити каве су и у којој су мери њихове понуде реално оствариве. Свакако, остаје увек отворено и актуелно питање: да ли Србија може, у садашњој ситуацији - као и у средњорочној и другорочној перспективи - да остане неутрална, неопредељена и по страни од ових крупних геополитичких опција и разигравања њихових стратешких сценарија на свом државном простору и околним просторима који су за њу од виталног значаја; или је, пак, могуће да Србија заштити своје виталне интересе и колико-толико успешно оствари своје стратешке циљеве само приклањајући се једној од великих геополитичких опција?

Класични и актуелни геополитички положај Србије

Балканско полуострво, чије средишњи део настајују Срби, представља део јужне „медитеранске кључаонице“ (Бжежински) између западног и средишњег дела „Римланда“, обода евроазијског континента што одељује његово језгро („Хартланд“) од приступа светским морима.¹ Српске земље су смештене у центру простора потреса (shatterbelt) услед контакта различитих културно-историјских типова, који је истовремено мост између цивилизација, али и арена њиховог међусобног надметања што обилује геополитичким тензијама дуж магистралних праваца север-југ и исток-запад. Новије геополитичке тенденци-

¹ О основним геополитичким теоријама о значају Римланда и Хартланда видети Макиндер Халфорд, *Демократски идеали и стварност*, Метафизика, Београд, 2009; Spykman Nicholas, *The Geography of Peace*, Harcourt, Brace&Co., New York, 1944; Spykman Nicholas, *America's Strategy in World Politics: The US and the Balance of Power*, Harcourt, Brace&Co., New York, 1942; Дугин Александар, *Основи Геополитике*, Екопрес, Зрењанин, 2004; *Тајна Балкана*, Зборник, СКЦ, Београд, 1995.

је овој класичној улози „моста и препреке“ придодају Балкану и додатну функцију: „У новијој консталацији, када Балкан није више само евроазијски „мост“ традиционалног правца северозапад-југоисток, него све више важна *intermarium*-ска карика између Јадранског и Црноморског басена, расте важност његових попречних речних долина као потенцијалних природно предиспонираних саобраћајних коридора.“²

Политичка историја Балкана указује на сустицање три културно-цивилизацијска типа у међусобном сложеном односу који укључује и геополитичко надметање: западног, који је из Средње Европе наступао ка Медитерану и даље, ка Оријенту; Оријента, који са југоистока наступао на северозапад, ка Подунављу; и континенталног, који, из „Хартленда наступа на југ преко Подунавља, ка Медитерану и даље, кроз оријенталне просторе. Такође, на овим просторима је већ дуго присутна и главна таласократска сила – атлантизам, која преусмерава ове сукобе како би заштитила своје интересе на континенталном ободном простору – Римланду, односно Средоземљу као „заливу светског мора“ са својим увалама (Јадранским, Јонским и Егејским „морем“).

У геополитичким приликама на почетку 19. века васкрснула је модерна српска држава са јасним циљем националног ослобођења и ширења, изложена сталним претњама са севера-северозапада те запада, као и југа и југоистока, а подржавана углавном само са истока (односно североистока) у својим настојањим да одоли силама које су је до тада спутавале те да се самостално развије. Кулминација овог једновековног процеса одиграла се током Првог светског рата, када је, у условима потпуне геополитичке поларизације на Старом континенту услед урушавања ранијег система равнотеже снага, српска држава - у једном тренутку доведена готово до уништења - ипак опстала и на крају тријумфовала на страни Антанте.³ „Српски простори“ после 1918. године, у оквиру нове заједничке државе (СХС, Југославија) у геостратешком смислу били су претворени у део „buffer zone“-а, санитарног од Балтика до Средоземља, чија је намена била да препречава пут „совјетизованом“ „Хартленду“ ка ободу копна, али и Немачкој према Блиском истоку. У хладноратовској епохи, након Титовог „одметања“ из табора Стаљиновог Совјетског савеза, геополитичка улога друге, социјалистичке Југославије као квази-неутралног простора наставила је ову међуратну улогу, са додатном идеолошком компонентом пружања примера „пожељне алтернативе“ совјетском реал-социјалистичком друштвеном моделу. Међублоковска улога, међутим, престаје 1991. године са рушењем источног идеолошког блока, након чега Балкан поново постаје простор геополитичке „прекомпозиције и надметања између блискоисточних сила, Средње Европе као стратешког дела Запада и источног утицаја који је у том тренутку био у константном повлачењу“⁴, односно „намиравања“ између њих.

² Степић Миломир, „Савремени економско-географски и геополитички положај Србије“, *Српско питање – геополитичко питање*, Јантар група, Београд, 2004, стр. 316.

³ О томе смо писали у: Гајић Александар, „Србија и геостратешки интереси великих сила 1914-2014“, Зборник „Србија и политика великих сила 1914-2014“, ИПС, Београд, 2014, стр. 107-132.

⁴ Гајић Александар, „САД и распад Југославије – поглед из двадесетогодишње перспективе“, *Национални интерес* 2/2011, год VII, vol. 11, ИПС, Београд, 2011, стр. 65.

Током овог прекомпоновања озбиљно је страдао вековни српски етнички простор. Срби су потиснути са запада и југа – од мора и косовско-метохијске равнице – са тенденцијом њиховог даљег „сабијања“ ка „језгру“ њихове ново-вековне државе настале на простору Шумадије и Поморавља.⁵ Здруженим деловањем атлантиста и средњоевропљана, Србија је током претходне две и по деценије поступно ослабљена, окружена земљама чланицама ЕУ и НАТО пакта и доведена у фазу „постдржавног животарења“: смештена је у својеврсни „геополитички гето“, у процеп, заједно са још неколико бивших југо-република, који још није у пуној мери интегрисан у евроатланске структуре. Балкан је, гледајући збирно, војно и политички у највећој мери „покривен“ те претворен у одскочну даску за даље стратешко наступање атлантистичких сила ка „срцу копна“ – ка Русији и Централној Азији, преко црноморског басена и Каспија. „Такође, таласократски атлантисти на попришту бивше Југославије тежили су да на дужи рок осујете преостале или новопридошле утицаје Русије и Немачке, као и да „обуздају“ и ограниче амбиције својих савезника, и да притом за себе задрже улогу коначног арбитра који може у складу са потребама да стабилизује или дестабилизује прилике у региону, не испуштајући из руку контролу над два стратешки важна комуникациона правца – транзит Дунавом⁶ који спаја Средњу Европу са Блиским Истоком, и црноморске мореузе који представљају „кључаоницу“ Средоземља за евроазијски континентализам.“⁷ Поступним остварењем ових стратешких циљева, цео екс- југословенски простор претворен је у полигон постмодерне доминације атлантиста, са различитим видом и степеном контроле – „од директног војног присуства, преко вертикалног уплива на постојеће војне, безбедносне, финансијске, медијске и нво структуре, све до употребе класичног, вестфалског дипломатско-политичког утицаја на домаће представнике власти.“⁸ Окружена и стављена у подређеним положај, са перспективом даље унутрашње фрагментације, Србија животари у успостављеном „геополитичком процепу“ који је онемогућава да нађе реалну алтернативу са којом је могуће успоставити физичко-географски контакт. Србија стога симулира „неутралну“, баланирајућу спољнополитичку позицију док, под притисцима, вољно и невољно – бива принуђена да све више и више – кроз евроатланске интеграције – ходи ка атлантистичкој геополитичкој опцији, оној која ју је и довела у незавидан актуелни положај.

⁵ Детаљније о томе видети у књизи Степић Миломира, *У вртлогу балканизације*, Службени лист СРЈ, Београд, 2001

⁶ О стратешком значају које САД придају Дунаву управо у овом смислу видети Петровић Пироћанац Зоран, „Америчка стратегија уклињавања на југоистоку Европе после другог светског рата (1)“, Српска политичка мисао, бр.4/2009, год. 16, вол. 26, ИПС, Београд, стр. 159-180

⁷ Гајић Александар, „Могућност геополитичке преоријентације Србије у савременим међународним приликама“, Национални интерес, бр. 1/2014, vol. 19, Институт за политичке студије, Београд, 2013, стр. 199.

⁸ Гајић Александар, „У геополитичком процепу: Србија између ЕУ и Евроазијске Уније“, Зборнике „Србија и евроазијски геополитички простор“ (ур. Степић М., Ђурић Ж.), Институт за политичке студије, Београд, 2013, стр. 428.

Српска историјска вертикала, телурократи и таласократи

Културно-историјски идентитет и његова духовна вертикала уз помоћ које су се Срби и њихова држава формирали и опсајали на геополитички турбулентној балканској прегради „у процепу између светова“⁹ је неспоран: он је још од времена српске етногенезе, источно-православни, хришћански. Хришћанска духовно-вредносна вертикала представља хабитус којим је селективно превредновано предхришћанско културно наслеђе и староседелаца и словенских досељеника од којих је формиран нови - на размеђи истока у запада - „гранични“ етнос. Од времена Немањића јасно опредељен за византијско-православни културни тип, српски колективни идентитет се, обзиром на геополитичку и сваку другу изложеност спољним утицајима, служио превреднованом приспелих спољних утицаја у односу на своја фундаментална опредељења и при томе бивао делимично отворен за њих. У геополитичком смислу, Србе и њихову државу кроз историју красиле су изразите континенталистичке одлике, па се она од стране мање више свих релевантних геополитичара сматрала за историјски најзападнији, најистуренији експонент континентализма. „Иако се налазе унутар глобалног Римланда који окружује Хартланд, српске земље, *de facto*, представљају регионални Хартланд, који на „балканском потконтиненту“ има средишњу позицију и аналогну геополитичку улогу (и историјску судбину) као и руски „евроазијски Хартланд“ у планетарним размерама.¹⁰ Када се овоме додају српска и руска етничка, религијска и културно-цивилизацијска сродност, те слична историјска искуства и државотворни циклуси, следи окоштала западна перцепција Срба као персонификације Истока и телурократије, „малих (балканских) Руса“, препреке и реметилачког фактора за западне геополитичке интересе на југоистоку Европе против којих је свака акција дозвољена.“¹¹ Овакво идентификовање Срба и Руса, и поред такође пристуних значајних менталитетских разлика те културолошких навика, није случајно: геополитичко руско-српско савезништво представља константу од 18. века; оно је један од главних стубова руске позиције ка „Источном питању“ (потискивања тада већ урушеног Османског царства са простора православног „византијског комонвелта“)¹².

Савремене геополитичке аналогije између Срба и Руса, тј. њихових држава су упадљиве: Оба народа и обе земље су изразито континенталног типа, географски измештене од непосредног додира са топлим морима, ка којима су константно биле усмерене њихове развојне тежње. Русија заузима централно, доминантно место у срцу („Хартланд“) евроазијске континенталне масе, са запада досежући европски, потконтинентални, римокатоличко-протестантски свет, а на југу и југоистоку оријентални свет средњеазијског ислама те

⁹ Термин преузет из наслова трећег поглавља Зборника „Тајна Балкана“ (ур. Матић Бранислав), СКЦ, Београд, 1995.

¹⁰ Степић Миломир, *У вртлогу балканизације*, Службени лист СРЈ, Београд, 2001, стр. 102-108.

¹¹ Степић Миломир, *Могућност симбиозе српских и руских геополитичких интереса на Балкану*, Национални интерес бр 1-2/2009, год V, vol 5, Институт за политичке студије, Београд, 2009, стр. 68.

¹² Поповић Василиј, *Источно питање*, Геца Кон, Београд, 1928.

далекоисточних цивилизација и њихових традиција. Србија, смештена у централном делу, у језгру Балканског полуострва („Србија као балкански Хартленд“)¹³ што повезује Средњу Европу и евроазијске степе са Средоземљем и Блиским истоком - у истом односу, али умањеном размеру, стоји према свету Запада (у својој средњоевропској варијанти) и свету Ислама на свом доњем боку. Смештени у веома сличан однос према истим културно-цивилизацијским актерима, оба народа и државе баштине изразито телурократски тип централизоване државе и власти (преузет од цивилизацијске родитељке - Византије); обе су прошле су кроз аналогних пет етапа историјског развоја од средњовековља до данас. Поједине паралеле између стања те културних и политичких процеса на неким њиховим историјским подручјима (нпр. између Украјине и Црне Горе или Косова и Кавказа) запањујуће су, сведочећи како наведене геополитичке константе и духовно-историјске аналогije нису тек једнодимензионална поједностављивања, већ непорециви докази одвијања истоветних културно-духовних и геополитичких процеса, премда у делом различитим условима.¹⁴

Ако би се, чак и модерним упливима модификован, српски културно-колективни идентитет у својој вековној еволуцији ставио наспрам евроазијства и евроатлантизма у њиховим доктринарним, идејним стремљењима, уочила би се, као прво, изразита инкомпатибилност између преосталих већинских традиционалистичких, „немодерних“ културних и социо-економских опредељења и осећања међу савременим Србима и позног атлантистичког модернизма/постмодернизма и његових темељних убеђења у распону од слободнотржишног фундаментализма, апсолутизације индивидуализма и крсташког људскоправаштва. Са друге стране, чак и доктринарна верзија „изворног евроазијства“¹⁵ (која питање колико има стварног утицаја на савремене евроазијске интеграције као међународни пројект на постсовјетском простору) у многим сегментима је ближа српском духовно-културном одређењу него атлантистички (нео)либерализам. Њу чине идеократски тип владавине (кога заговарају „оци оснивачи“ евроазијства одбацијући једнако и вишестраначки парламентаризам и тадашњу большевичку диктатуру), са духовном елитом као носиоцем интегративне и структурно-формативне функције државе, са „демотијом“ (изразом не збира механичких воља пунолетних грађана, већ „укупности историјских поколења, прошлих, садашњих и будућих, који образују државом обликовано јединство културе“¹⁶) - непартијским народним представништвом базираним на етничким, територијалним и професионалним групама, затим са евроазијским федерализмом као изразом суживота културних различитости, као

¹³ Видети Степић Миломир, *У вртлогу балканизације*, Службени лист СРЈ, Београд, 2001, стр. 102-108.

¹⁴ О томе смо детаљније писали у Гајић Александар, *Перспективе српско-руских односа у контексту светске кризе*, Национални интерес бр 2/2012, год VII vol. 14, стр. 64-68.

¹⁵ О евроазијству и евроазијском становишту видети. Суботић Милан. *Пут Русије: евроазијско становиште*, Плато, Београд, 2004, и Степић Миломир, *Геополитика неоевроазијства – позиција српских земаља*. Институт за политичке студије, Београд, 2013.

¹⁶ Алексеев Николаи, *Руски народ и государство*. Аграф, Москва, 1998, стр. 169-175.

и залагањем за мешовити државно-приватни привредни систем са јаком приватном иницијативом под упливом и контролом државе, а са различитим власничким субјектима које усмерава државни план и регулатива као израз општег интереса. До истог закључка се може доћи и „via negativa” – указујући на негативне друштвене исходе које су шире прихваћени утицаји атлантистичког модернизма оставили на српску социо-политичку климу међу којима је патолошко странчарење у вишепартијском систему западног типа и његова крајња небрига о „општем интересу“ најупадљивији пример. Са друге, пак, стране, доктринарна евроазијска „демотија“ - до сада непримењивана у реалној политичкој пракси, већ тек један теоријски концепт – делује збиља као предлог проблематичног политичког експеримента са крајње непознатим, неизвесним учинцима, тим спорнији што се нуди као модел функционисања оним народима и просторима који су током претходног века, у процесима модернизације (тј. „алтернативне модернизације“) већ били изложени екстремним идеолошким експериментима и разним видовима социо-политичког инжињеринга а који се нису нимало, нарочито гедано на дужи рок, показали успешним.

(Пост)модерни утицаји на континенталистичке Србе и Русе

Из свих наведених разлога Срби и Србија се у духовно-цивилизацијском смислу третирају као изразито традиционалистичка, конзервативна и „недовољно прогресивна“ средина чији је базични импулс и идентитет, „немодеран“ или „предмодеран“. Међутим, то је само делимично тачно: током модерне епохе, још у временим уочи отпочињања националног ослобођења и стварања самосталне државе, Срби су прихватили и апсорбовали бројне модерне утицаје по чијим су образцима стварали своју уистину модерну, мада претежно конзервативну државу (слично као што су то чинили и Руси у периоду ткз. „Петровске Русије“). После су се - једнако као и Руси у 20. веку - окренули социјалистичком идеолошком експерименту као алтернативном модернистичком подухвату *par excellence*.¹⁷ У многим сегментима они су предњачили (гледајући у односу на сродне Русе) у модернистичким „новотаријама“ - у лакоћи усвајања домета западног грађанског друштва, у конституционализму, капиталистичком предузетништву итд.

Упадљиви спој конзервативног либерализма и егалитаризма присутан при стварању српске државе у модерној епохи нерадо је виђен и критикован и на Истоку и на Западу. Константин Леонтјев, руски религиозни мислилац окренут глорификацији руског самодржавља је у другој половини 19. века са негодовањем примећивао ове српске склоности, трвдећи како Срби „уопште узев, врло лако прелазе, када је реч о животу и најопштијим стварима, из еписке једноставности у крајњу простоту савремене либералне грађанштине.“¹⁸ Оваква у задња два века очита неселективна отвореност (која има своје духовне, и

¹⁷ Пре и изнад свега зато што је покушавао да превлада стање модерности модерним, секуларним средствима зарад остварења утопистичких тежњи, што је и главна одлика модернизма.

¹⁸ Леонтјев Константин, *Византизам и словенство*, Логос ортодос, Београд, 1994, стр. 59.

социо-историјске узроке) ка западној модерни је створила још дубљи расцеп у социјалној стратификацији међу Србима него у случају Руса и довела до још израженије тзв. „културне псеудоморфозе“ односно „псеудоморфозе елита“¹⁹ - до снажног идеолошког позападњачења које са крајњом нетрпељивошћу гледа на сопствено културно наслеђе, на идентитет и колективне интересе, а са презиром се односи ка недовољно позападњаченим, „непросвећеним“ припадницима свог народа, као нижим, мање вредним и морално проблематичним. Овај духовно-културолошки феномен има и своје значајне геополитичке последице: усвојивши „кроз сопствено „позападњачење“ и интересну перспективу главних геополитичких носилаца Запада, ове отуђене, „компрадорске“ елите захваћене културном „псеудоморфозом“ (али и зарад очигледне личне користи служења овим интересима чиме се издижу из „ниске“, „заостале“ средине) спремне су да отворено спроводе западне политичке налоге на штету виталних, геополитичких интереса сопственог народа, при томе дубоко убеђене (и лично богато награђене) да раде „исправу ствар“ – да је издаја „цивилизацијски спорног колектива“ високоморални, храбри чин.

Управо на овим слојевима и духовно-психолошким основама почива утицај атлантиста међу Србима. Иако у огромној већини несклони „догмама“ позномодерног неолибералног атлантизма – екстремним видовима еманципаторског индивидуализма, људскоправашкој идеологији пренаглашеног антропоцентризма, слободнотржишном фундаментализму и суровом предузетништву, антиетатизму и стављању материјалног богаћења изнад свих других социјалних циљева (тј. његовим проглашавањем за једину праву меру социјалног успеха) – ова предубеђења доста су се укоренила у интересно везаним а социјално потпуно отуђеним припадницима „просвећених а покондирених“ виших слојева српских атлантизованих западњака.

Јак утицај евроатлантизма на друштвене, политичке и економске елите у савременој Србији није само последица континуираног вишевековног утицаја Запада и његових модерних идеја (у свим њиховим фазама и идеолошким изведбама); он је, пре свега, резултат његовог дугог, систематског, практичног деловања на терену, у готово свим сегментима друштва те значајног степена планског, стратешких усмереног новчаног улагања у ове подухвате. Овај утицај се креће у распону од класичних облика обавештајног рада – стварања мреже сарадника, агента утицаја, лобистичких група, преко културно-образовне размене (школовања стручних кадрова и њиховог излагања сопственом „идејном кључу“) те довођења сопствених кадрова пореклом са ових простора на важне друштвене позиције, затим преко креирања и издржавања читаве мреже невладиних организација, као и формирања група за притисак те највећег дела медијске структуре и њихових руководећих кадрова. Ту је и неизбежно корумпирање интелигенције и врха чиновничког апарата кроз пружања разних погодности типа пројеката, стручних обука, субвенција итд, као и кооптирање утицајних појединаца и група из света привреде којима спољни политички утицај

¹⁹ Видети Гајић Александар, „Псеудоморфоза елита“, Национални интерес vol 9, .3/2010, ИПС, Београд, 2010, стр. 11-50.

на процесе транзиционих реформи веома погодује због омогућавање учешћа у приватизационим пљачкама као виду „награде“ за политичку и сваку другу лојалност. Важно је учити једну правилност: атлантистички идеолошко-доктринарни дискурс, и онај виши, интелектулни, и онај нижи, мас-медијски, често служи као „лепак“ за задовољавање ниских, себичних страсти појединаца и мањих група којима се обећава њихово задовољавање и, штавише, „дигнитет“ за њихово испољавање, а што је у ранијим друштвеним условима било морално осуђивано, па и санкционисано. Острашћено прихватајући овај „идеолошки рам“ као штит за своје „слободно опредељење“ такви поједници и групе, у потрази за задовољењем сопствених страсти – од материјалног добитка до сујетног „дигнитета“ - добровољно хрле у атлантистичко наручје, најчешће и без директног упућивања и координације, тако да спонтано, „самоиницијативно“ чине управо оно што, тактички или стратешки, атлантистима иде у прилог.

На другој страни стоје стидљиви покушај руских континенталиста да буду присутни на српском простору - пре свега да постигну то да буду третирани као равноправни партнери у српској привредној утакмици, затим да одрже зарад њихових интереса потребан утицај на политички врх Србије везано за неке од важних видова међудржавне политичке сарадње, као и да сачувају - па и да поправе - понешто од присуства у традиционалној културној сарадњи. Све то се своди на нешто израженије присуство Руса у енергетском сектору, у дипломатској сарадњи (укључујући посете државних парламентарних, привредних и експертских делегација), те, тек од недавно, пословање руских банака на српском финансијском тржишту на коме у периоду после 5. октобра 2000. године дуго нису имали никакав приступ. Руски привредни субјекти теже да се повезују на интересним основама дајући добре понуде и перспективе за добит кооперантима, али при томе готово да уопште не успевају да јаче утичу на „преумелјење“ домаћих пословних слојева. Њихови су главни послови или на Западу или своје овдашње монополе остварују са „западним благословом“, па им ни на крај памет не пада да зарад сарадње са Русима ризикују и замерају се западним структурама од којих зависе и/или од којих стрепе.

У медијској и невладиној сфери те сфери озбиљног утицаја на домаће привреднике и овдашњи финансијски капитал, континенталистички утицај је крајње рудиментаран, а неретко и осујећен, „сасечен у корену“ од стране евроатлантиста и њихових домаћих заговорника. Постоји један број проруских, континенталистичких невладиних организација које су потпуно самостално, „на своју руку“ оформљене са српске стране, као и један број патриотских портала и других писаних медија. Они, међутим, нису успели да успоставе иоле значајнију сарадњу са руским континенталистима, нити су дошли до било каквих материјалних средстава да унапреде свој рад који махом почива на волонтерском ентузијазму и љубави ка „словенској сабраћи“.²⁰ Тек од недавно, на

²⁰ Дobar преглед ових група и удружења дат је код: Ђурковић Миша, „Савремена руска спољна политика и Србија на почетку 21. века“, Култура Полиса, бр. 17/2012 год. IX, Нови Сад, 2012, стр. 1-26.

српском медијском подручју почиње да ради неколико озбиљнијих писаних медија (односно, да сарађују са домаћим писаним медијима) те представништва већих руских медијских кућа. Но, у „атлантизованим“ српским медијима (посебно оним електронским) они су и даље на самој маргини и представљају инцидентну, готово поткултурну појаву.

Међу садашњим парламентарним странкама не постоји ни једна која се јавно залаже за континенталистички приступ - тек за, на речима, равноправну сарадњу „неутралне Србије“ са свима и на Истоку и на Западу. У пракси сви, што вољно што под притиском, нагињу „западним странама“. Насупрот већинским симпатијама унутар бирачког тела према „руској опцији“, странке које су заговарале овај приступ су систематски изнутра разбијене, маргинализоване те су спале (ако ту већ нису и раније биле) у ванпарламентарни статус, са никаквим или врло малим друштвеним утицајем. Истине ради, ни идеолошки јако „атлантизоване“ странке не стоје пуно боље. И њих су последњи парламентарни изборни резултати у великој мери избацили изван парламентарног живота, али не све: ослабљене, неколицина међу њима или су парламентарна опозиција „неутралцима“, или још увек држе неке од нижих нивоа власти (на локалу или у покрајини). Но, у стратешком смислу „неутралци“ настављају да одрађују све оно што је атлантистима битно, опслужујући и толеришући њихове раније инсталиране паралелне структуре, њихове везе са државним институцијама и фондовима, па чак и прихватајући (под сугестијом доминантог спољног фактора) многе од њихових кадрова на чело државних институција, а све на штету сопствене кадровске политике, односно страначких кадрова жељних институционалног намештења.

Институционални оквири геополитичке сарадње и „унутрашња“ сложеност евроазијца и евроатлантиста

Прерастање царинске уније Русије и неколицине бивших совјетских република у наднационални пројекат Евроазијске уније као зачетак крупног континенталног савеза, и у Србији и шире, на простору Балкана, па и у глобалним размерама, привукло је велику пажњу. У српском јавном мњењу овај процес се види као пројекат стварања новог надржавног пола моћи који ће бити веза између Европе и азијско-пацифичког подручја што има „дубоку геополитичку подлогу обједињавања централног простора Евроазије... чији циљ није само повезивање бившег совјетског простора већ и повезивање других делова Евроазије преко тог простора“²¹ и то као „алтернатива културној и политичкој моћи Запада.“²² Један значајан део стручних кругова у овом пројекту види ал-

²¹ Хорват Ален, „Геополитика Евроазијске уније или од црне рупе до везе међу световима“, Advance, преузето са <http://www.standard.rs/alen-horvat-geopolitika-evroazijske-unije-ili-od-crne-rupe-do-veze-medju-svetovima.html>, прегледано 11.09.2013.

²² Видети Томић Станислав. *Евроазијска унија као алтернатива културној и политичкој моћи запада*, <http://www.nspm.rs/kuda-ide-srbija/evroazijska-unija-kao-otpor-kulturnoj-i-politickoj-hegemoniji-zapada.html>, прегледано 12.09.2013, која је под великим утицајем идеја Николаја Данилевског.

тернативу америчком униполарном мондијализму који се формира у Хартланду, срцу копна, способном да га постепено истисне и са ободних подручја (Римланда) Старог света стварањем низа континенталних савезништава – осовина²³. Настајање Евроазијске уније сагледава се као почетак сабирања унутар неосвојиве телурократске тврђаве (обзиром да на њега, као простор у дубини континента, најудаљенијем од светских мора, поморске силе имају најмањи утицај), својеврсног „географског стожера историје“²⁴ који се фазно одвија истовремено са спољнополитичким усмерењима ка стварању континенталних савезништва на ободу евроазијског копна.

Перспектива настанка Евроазијске уније 2015. године перципирана у светлу реалних спољнополитичких и геоенергетских стратегија, додатно је појачавана свесно пласираним провокативним изјавама, попут оне Игора Панарина како би већ 2016. године Београд могао постати „четврти главни град Евроазијске уније.“²⁵ Темпо евроазијских интеграција постсовјетског процеса, дакако, одвија се знатно спорије и још увек је суочен са значајним дилемама и препрекама: без приступања Узбекистана у Централној Азији и, више од свих, Украјине, геоекономско и геополитичко обједињавање постсовјетског простора је зацело недовшено.²⁶ Без ова два геополитички значајна простора се не може озбиљно и у пуном обиму приступити ни ширим геополитичким интеграцијама и преоријентацијама изван руског „ближег суседства“, а поготово не стварању стратешких савезништава са мултиполарним центрима моћи у Старом свету посматраних у перспективи „великих простора“/панобласти.

Са друге стране, институционални облици евроазијских интеграција су јасни и транспарентни:²⁷ начин приступања, тела Евроазијске економске уније и њихови задаци - настали несумњивим угледањем на структуру ЕУ – креирани су да функционишу као регионална супранационална структура, додуше са више пирамидалним, хијерархијским устројством његова главна четири тела него што је то случај са ЕУ: „Скупштина евроазијске економске комисије“ – извршно тело у које за сада свака чланица делегира по три представника, „Савет евроазијске економске комисије“ кога чине заменици премијера држава чланица, еквивалентан ЕУ Савету; као и два „висока тела“ које чине премијери и председници држава чланица. Слична је ситуација у војно-безбедносном смислу: Организација договора о колективној безбедности (ОДКБ) у пуном

²³ Видети Степић Миломир, „Србија и евроазијској и неоевроазијској концепцији – упоредна геополитичка анализа“ Зборник „Русија и Балкан“ (ур. Зоран Милошевић) Институт за политичке студије, Београд, 2008, стр. 40-41.

²⁴ Макиндер Халфорд, *Демократски идеали и стварност*, Метафизика, Београд, 2009

²⁵ Видети Панарин Игор: Желим да Београд већ 2016. године постане четврти главни град Евроазијске уније, <http://www.nspm.rs/hronika/igor-panarin-zelim-da-vec-2016-godine-beograd-postane-cetvrti-glavni-grad-evroazijske-unije.html>, приступљено 13.01.2015.

²⁶ Више о томе код: Barbashin Anton, Thoburn Hanna, *The Kremlin Collapsing Euroasian Sandcastle*, The National Interest, 12.09.2013, <http://nationalinterest.org/commentary/the-kremlins-collapsing-eurasian-sandcastle-9042>. у тексту који, премда врви од злонамерности, указује на неке неспобитне чињенице.

²⁷ О томе детаљније у: Popescu Nicu, “Euroasian Union: the real, Imaginery and likely, Charriot Paper, EU Institute for Security Studies, Paris, September 2014.

смислу представља војни савез евроазијских држава са својом структуром, телима (од Генералног секретара ОДКБ-а, Савета колективне безбедности, парламентарне Асамблеје ОДКБ и више координационих тела, као и низа Савета које чине министри иностраних дела чланица ОДКБ, Савети министра одбране, те Комитет секретаријата савета безбедности) и начином приступања – од статуса посматрача до пуноправне чланице са својим правима и обавезама²⁸ Међутим, иако су економско-политички и војно-безбедносни видови институционалног повезивања евроазијског, постсовјетског простора видљиви и јасни, њихова перспектива – то јест правац раста и динамика даљег продубљивања свих видова повезивања на евроазијском простору - још увек је недовољно изражена, нејасна и магловита. Ту су и актуелни геополитички и спољнополитички проблеми.

Државни преврат и ескалација грађанског рата која је отпочет у Украјини током 2014. године, а потом и санкције које су земље Запада увеле Руској федерацији, не само да успоравају већ у основи доводе у питање и евроазијски пројекат и целокупну руску, фазно усмерену геоекономску стратегију ка ободима копна – пре свега ону окренуту на запад, према Европи, то јест ЕУ, укључујући ту и у њу „неинтегрисане“ делове Балкана. Намера да се релативизује позиција „атлантизоване Европе, тј. ЕУ, успостављањем обострано корисних веза; у другој фази, жеља да помаже еманципација Европе/ЕУ од САД и њено прерастање у посебни пол моћи у мултиполарном свету; у трећој фази „везивање Европе/ЕУ („Европског великог простора“) за Русију на партнерским економским и геополитичким основама, четврта фаза: Европа/ЕУ у руској интересној сфери и потенцијално формирање Еврорусије као геоекономско-геополитичког–геостратегијског савеза.“²⁹ атлантистичким потпиривањем преврата и сукоба у Украјини до даљег је осујећена. Западни, европски део Старог континента је привучен назад, у прекоатлански „чврст стисак“, а везе са Русијом су углавном покидане или ослабљене. Планови о изградњи „геоенергетског трозупца“ као економског предуслова за постепено геополитичко преоријентисање земаља ЕУ до даљег су прекинути. Русија је стављена у делимичну изолацију, док се истовремено покушава вршити јак утицај на руске „западњаке“ са циљем да се ови инструментализују зарад изазивања „обојене револуције“ у самој Москви, која би у будућности са мапе света у потпуности избрисала континенталистичку Русију као геополитичку чињеницу.

Овакво изуђено стање приморало је Русију да своје амбиције о савезништву окрене од Европе на друге делове евроазијског Римланда – ка Кини, Индији, Ирану, па и Турској те да делимично успори динамику евроазијских интеграција у самом „Хартланду“, пре свега веома тактички се односећи према

²⁸ Детаљније: Ђукановић Драган, Гајић Дејан, „Евроазијске безбедносне интеграције и безбедност Благана и Србије Biblid 0025-8555, 64(2012) Vol. LXIV, br. 1, Београд, 2012, str. 53–66, <http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/0025-8555/2012/0025-85551201053D.pdf> приступљено 15.04.2015.

²⁹ Степић Миломир, „Могућност симбиозе српских и руских геополитичких интереса на Балкану“, Национални интерес бр 1-2/2009, год V, vol 5, Институт за политичке студије, Београд, 2009, стр. 63-64.

тамошњој кључној централноазијској земљи – Узбекистану. Руско тражење и савезника и савезништава на ободу евроазијског копна надаље отвара бројна питања интересних перспектива ових других, потенцијално савезничких „евроазијстава“ са оријенталног Римланда, као питање везано за степен спремности Русије да им, у извесној мери и на извесне начине, прави уступке. За српску позицију у овом смислу од великог значаја су сложени односи између руског и турског „евроазијства“ које под Ердоганом постепено еволуира од верног регионалног НАТО савезника у све самосталнијег геополитичког играча - у регионалну силу које сагледава простор Балкана као сопствену интересну сферу на коју систематично пројектује своје утицаје.

Са друге стране – институционални видови и начини приступања евоатланским структурама, и оним супранационалним политичким (ЕУ) и војно-безбедносним (НАТО) изузетно су сложени, ступњевито разрађени и научно и практично добро познати – од процеса приступања ЕУ у свим његовим фазама (закључење ССП-а, добијање статуса кандидата, усаглашавања поглавља до добијања статуса чланице) до права и обавеза држава чланица у телима ЕУ, као и процес сарадње и приступања североатланском савезу (од „Партнерства за мир“ преко разних нивоа сарадње са нечланицама, до пуноправног чланства у НАТО-у). Но, ни евроатланске интеграције по питању перспективе које пружају у будућности нису без крупних непознаница: светска економска криза до најширих размера је радикализовала унутрашње противуречности ЕУ (у извесној мери и НАТО-а) које су нарасле заједно са њеним „замором од проширења“. Иза свих постојећих проблема ЕУ јасно одсликава две дубоко различите геополитичке концепције од којих је Унија историјски саздавана, а које су, кроз развој ове супранационалне творевине, биле у једном амбивалентном односу – у истовременом ривалству и савезу.³⁰ „Једну чини, након светских удеса опорављена, средњоевропска геополитичка осовина „телурократске“ Немачке и њених историјских савезника, а другу силе атлантистичке „таласократије“ англосаксонског типа која је створила и, у хладноратовском и постхладноратовском амбијенту, претежно доминирала настанком и развојем ЕУ још од времена ЕЕЗ. Остале земље, од оне најважније – Француске, преко земаља Скандинавије, Медитерана или, пак, оне некадашњег источног лагера, осцилирају у свом претежнијем приклањању једној од ове две опције.“³¹ Ове две концепције, које се потајно надмећу унутар „евроатланских структура“, имају два потпуно различита приступа према Србији и њеној „интеграцији“: немачки „средњоевропљани“ теже да пацификују цео балкански регион (махом на српску штету) и до даљег га држе суштински ван интеграционих процеса, користећи при томе постојећу саобраћајну инфраструктуру и ресурсе, док англосаксонски атлантисти одржавају висок степен нестабилности над контролисаним балканским простором и поступно га гурају даље у евроинтегра-

³⁰ О томе детаљније код Гајић Александар, „Геополитика кризе ЕУ“, Зборник *Криза ЕУ* (прир. Гајић А., Игрутиновић М.), Институт за европске студије, Београд, 2013, стр. 139-157.

³¹ Гајић Александар, „У геополитичком процепу: Србија између ЕУ и Евроазијске Уније“, Зборнике „Србија и евроазијски геополитички простор“ (ур. Сте., Ђурић Ж.), Институт за политичке студије, Београд, 2013, стр. 432.

ције, све како би тиме повећали нестабилности саме ЕУ над којом такође теже да арбитражују. У војном погледу, циљ Англоамериканаца је да потпуно вежу све државне структуре на овом простору за НАТО, прво на највишем нивоу које могу да имају нечланице, а потом и да их уведу у пуноправно чланство.

Укупно гледавши, српска позиција у датој геополитичкој констелацији изразито је неповољна: иако јој је историјски и геополитички гледано евроазијска опција неупоредиво ближа, поготово зато што је и она интересно окренута промени по Србију неповољног status quo-a – затечено стање и трасиране перспективе и даље је држе у атлантистичком „геополитичком процепу“, са тенденцијом да на дужи рок буде „прогутана“ и коришћена у унутрашњем надигравању евроатланских савезника. Једино што може да промени овај сценарио је озбиљније инволвирање евроазијских континенталиста на простору југоисточне Европе. Но, то захтева њихово политичко, војно, привредно и институционално јачање у наддржавном смислу, као и потпуно геополитичко овладавање „ближим суседством“, тј. постсовјетским „Хартландом“, које је, узимајући у обзир све дате околности, још увек далеко од извесног – мада, додуше, са вишем степеном вероватноће успешног остварења него са неуспехом, али тек на дужи, то јест дугогодишњи рок.

Литература:

1. Alekseev Nikolai , *Russkii narod i gosudarstvo*“. Agraf, Moskva, 1998
2. Barbashin Anton, Thoburn Hanna, *The Kremlin Collapsing Euroasian Sandcastle*, The National Interest, 12.09.2013, <http://nationalinterest.org/commentary/the-kremlins-collapsing-eurasian-sandcastle-9042>
3. Gajić Aleksandar, „Geopolitika krize EU“, *Zbornik Kriza EU* (prir. Gajić A., Igrutinović M.), Institut za evropske studije, Beograd, 2013
4. Gajić Aleksandar, „SAD i raspad Jugoslavije – pogled iz dvadesetogodišnje perspektive“, *Nacionalni interes* 2/2011, god VII, vol. 11, IPS, Beograd, 2011
5. Gajić Aleksandar, „Srbija i geostrateški interesi velikih sila 1914-2014“, *Zbornik „Srbija i politika velikih sila 1914-2014“*, IPS, Beograd, 2014,
6. Gajić Aleksandar, „U geopolitičkom procepu: Srbija između EU i Evroazijske Unije“, *Zbornike „Srbija i evroazijski geopolitički prostor“* (ur. Stepić M., Đurić Ž.), Institut za političke studije, Beograd, 2013
7. Gajić Aleksandar, „Mogućnost geopolitičke preorijentacije Srbije u savremenim međunarodnim prilikama“, *Nacionalni interes*, br. 1/2014, vol. 19, Institut za političke studije, Beograd, 2013
8. Gajić Aleksandar, „Perspektive srpsko-ruskih odnosa u kontekstu svetske krize“, *Nacionalni interes* br 2/2012, god VII vol. 14
9. Gajić Aleksandar, „Pseudomorfoza elita“, *Nacionalni interes* vol 9, .3/2010, IPS, Beograd, 2010
10. Dugin Aleksandar, *Osnovi Geopolitike*, Ekopres, Zrenjanin, 2004
11. Đukanović Dragan, Gajić Dejan, „Evroazijske bezbednosne integracije i bezbednost Blakana i Srbije *Bibliid* 0025-8555, 64(2012) Vol. LXIV, br. 1, Beograd, 2012

12. Đurković Miša, „Savremena ruska spoljna politika i Srbija na početku 21. veka“, Kultura Polisa, br. 17/2012 god. IX, Novi Sad, 2012
13. Leontjev Konstantin, *Vizantizam i slovenstvo*, Logos ortodos, Beograd, 1994
14. Makinder Halford, *Demokratski ideali i stvarnost*, Metafizika, Beograd, 2009
15. Panarin Igor: Želim da Beograd već 2016. godine postane četvrti glavni grad Evroazijske unije, <http://www.nspm.rs/hronika/igor-panarin-zelim-da-vec-2016-godine-beograd-postane-cetvrti-glavni-grad-evroazijske-unije.html>,
16. Petrović Piroćanac Zoran, „Američka strategija uklinjavanja na jugoistoku Evrope posle drugog svetskog rata (1)“, Srpska politička misao, br.4/2009, god. 16, vol. 26, IPS, Beograd, 2009
17. Popescu Nicu, „Euroasian Union: the real, Imaginery and likely, Charriot Paper, EU Institute for Security Studies, Paris, September 2014
18. Popović Vasilij. *Istočno pitanje*, Geca Kon, Beograd, 1928
19. Spykman Nicholas, *The Geography of Peace*, Harcourt, Brace&Co., New York, 1944
20. Stepić Milomir, „Srbija i evroazijskoj i neoevroazijskoj koncepciji – uporedna geopolitička analiza“ Zbornik „Rusija i Balkan“ (ur. Zoran Milošević) Institut za političke studije, Beograd, 2008, str. 40-41.
21. Stepić Milomir, „Mogućnost simbioze srpskih i ruskih geopolitičkih interesa na Balkanu“, Nacionalni interes br 1-2/2009, god V, vol 5, Institut za političke studije, Beograd, 2009
22. Stepić Milomir, *Geopolitika neoevroazijstva – pozicija srpskih zemalja*. Institut za političke studije, Beograd, 2013
23. Stepić Milomir, *U vrtlogu balkanizacije*, Službeni list SRJ, Beograd, 2001
24. Stepić Milomir, „Savremeni ekonomsko-geografski i geopolitičkii položaj Srbije“, *Srpsko pitanje – geopolitičko pitanje*, Jantar grupa, Beograd, 2004
25. Subotić Milan. *Put Rusije: evroazijsko stanovište*, Plato, Beograd, 2004
26. Tomić Stanislav. *Evroazijska unija kao alternativa kulturnoj i političkoj moći zapada*, <http://www.nspm.rs/kuda-ide-srbija/evroazijska-unija-ka-otpor-kulturnoj-i-politickoj-hegemoniji-zapada.html>,
27. Horvat Alen, „Geopolitika Evroazijske unije ili od crne rupe do veze među svetovima“, Advance, <http://www.standard.rs/al-en-horvat-geopolitika-evroazijske-unije-ili-od-crne-rupe-do-veze-medju-svetovima.html>

BETWEEN EUROATLANTISM AND EURASIANISM - CONTEMPORARY SERBIA'S POSITION

Summary: This paper studies numerous levels of relations of contemporary Serbia toward two different, in many ways fundamentally opposed geopolitical concepts – Euroatlantism and Eurasianism with their institutional frameworks and integrational arrangements. Starting from “classical” geopolitical position of Serbia and Balkan, this work analyses contemporary geopolitical situation at the end of 20-th and the beginning of 21-st century. After that, Serbian spiritual and historical vertical line and its values – cultural and identity heritage - are being observed in the light of their correspondence with the contemporary Euroatlantic and Eurasian key ideas and geopolitical shemes. Work also tries to define how and why those geopolitical options are influential in the Serbian geopolitical space. At the end of the paper, possible institutional frameworks of geopolitical cooperation and internal complexity of both Eurasianism and Euroatlantism are being observed, with the conclusions pointed at the perspectives of the Balkan region given by both of them.

Key words: geopolitics, Balkan, Rimland, Atlantism, Eurasianism